BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI VA UNING BOSQICHLARI

Sodiqova Rahima Shuhrat qizi

Urganch RANCH texnologiya universiteti magistri, Urganch, O‘zbekiston

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish metodikasi va uning bosqichlari tahlil etiladi. Metodikaning mohiyati, tamoyillari va tarkibiy qismlari ochib berilib, uni amalga oshirishning to‘rt bosqichi — motivatsion-maqsadli, mazmuniy-kognitiv, faoliyatli-amaliy va refleksiv-baholash bosqichlari asoslanadi. Har bir bosqichning maqsadi, mazmuni, qo‘llaniladigan metod va vositalari hamda kutilayotgan natijasi ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: metodika, kasbiy-pedagogik kompetentlik, rivojlantirish bosqichlari, bo‘lajak o‘qituvchi, interfaol metodlar, raqamli ta’lim muhiti, pedagogik texnologiya.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ И ЕЁ ЭТАПЫ

Аннотация. В статье анализируется методика развития профессионально-педагогической компетентности будущих учителей и её этапы. Раскрываются сущность, принципы и структурные компоненты методики, обосновываются четыре этапа её реализации — мотивационно-целевой, содержательно-когнитивный, деятельностно-практический и рефлексивно-оценочный. Показаны цель, содержание, применяемые методы и средства, а также ожидаемый результат каждого этапа.

Ключевые слова: методика, профессионально-педагогическая компетентность, этапы развития, будущий учитель, интерактивные методы, цифровая образовательная среда, педагогическая технология.

THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS AND ITS STAGES

Abstract. The article analyses the methodology of developing the professional-pedagogical competence of future teachers and its stages. It reveals the essence, principles and structural components of the methodology and substantiates the four stages of its implementation — motivational-goal, content-cognitive, activity-practical and reflective-evaluative. The aim, content, applied methods and tools, and the expected result of each stage are presented.

Keywords: methodology, professional-pedagogical competence, stages of development, future teacher, interactive methods, digital learning environment, pedagogical technology.

Kirish. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirishning nazariy asoslari va pedagogik modeli ishlab chiqilgach, ularni amaliyotga tatbiq etish uchun tegishli metodikani yaratish zarurati yuzaga keladi. Metodika — belgilangan maqsadga erishish uchun qo‘llaniladigan metod, vosita va faoliyat shakllarining izchil, tartiblangan tizimidir. Ta’limni raqamlashtirish va kompetensiyaviy yondashuv sharoitida kompetentlikni rivojlantirishni aniq, bosqichma-bosqich metodika asosida tashkil etish uning samaradorligini ta’minlaydi.

Metodika pedagogik modeldan farqli ravishda jarayonning amaliy jihatiga qaratiladi: agar model kompetentlikni rivojlantirishning umumiy tuzilishi va mantig‘ini belgilasa, metodika uni amalda qanday tashkil etish — qaysi bosqichda qanday metod, vosita va faoliyat shaklidan foydalanishni aniq ko‘rsatadi. Shu ma’noda metodika model g‘oyalarini amaliyotga tatbiq etishning vositasi hisoblanadi va uning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan bosqichlarning to‘g‘ri belgilanishiga bog‘liqdir.

Metodikaning ilmiy asoslangan va izchil bosqichlardan iborat bo‘lishi kompetentlikni tasodifiy emas, balki maqsadli va boshqariladigan tarzda

shakllantirish imkonini beradi. Mazkur maqolaning maqsadi — bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish metodikasini va uni amalga oshirishning bosqichlarini ishlab chiqish hamda asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish va modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Metodikaning mohiyati, tamoyillari va bosqichlari o‘zbek olimlarining kasbiy kompetentlik, pedagogik texnologiyalar va interfaol ta’limga oid ishlari, raqamli kompetentlik bo‘yicha xalqaro tizimlar hamda me’yoriy hujjatlar asosida ishlab chiqildi.

Natijalar. Ishlab chiqilgan metodika bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligini yaxlit va bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan. U tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli va integrativ yondashuvlarga, shuningdek ta’limning uzluksizligi va izchilligi, nazariya hamda amaliyotning birligi, individuallashtirish, interfaollik va refleksivlik tamoyillariga tayanadi. Metodikaning asosiy vositasi sifatida interfaol metodlar va raqamli texnologiyalar uyg‘unlikda qo‘llaniladi. R. Ishmuhamedov va hammualliflar aynan faol va interfaol metodlarning kompetentlikni rivojlantirishdagi samaradorligini ta’kidlaydilar [4].

Metodikani amalga oshirish bir-biri bilan uzviy bog‘langan to‘rt bosqichdan iborat bo‘lib, har bir bosqich o‘z maqsadi, mazmuni va natijasiga ega. Birinchi — motivatsion-maqsadli bosqichda talabada kasbiy-pedagogik faoliyatga va raqamli muhitda ishlashga qiziqish hamda ichki ehtiyoj uyg‘otiladi, unga rivojlantiriladigan kompetentlikning mohiyati va ahamiyati tushuntiriladi. Bu bosqichda suhbat, muammoli savol va muvaffaqiyatli kasbiy namunalarni tahlil qilish kabi usullar qo‘llaniladi; natijada talabada o‘z kasbiy kompetentligini rivojlantirishga nisbatan ongli munosabat shakllanadi.

Ikkinchi — mazmuniy-kognitiv bosqichda talaba kasbiy-pedagogik kompetentlikni tashkil etuvchi nazariy bilimlarni — pedagogik, psixologik, metodik va raqamli bilimlarni egallaydi. Bu bosqichda ma’ruza, mustaqil ta’lim, raqamli resurslar bilan ishlash, munozara va kichik guruhlarda bilimlarni muhokama qilish usullaridan foydalaniladi. N.A. Muslimov va hammualliflarning kasbiy

kompetentlikni shakllantirishning nazariy-metodik asoslariga oid ishlari bu bosqichning mazmuniy zaminini belgilaydi [3]. Bosqich natijasida talabada kompetentlikning kognitiv asosi shakllanadi.

Uchinchi — faoliyatli-amaliy bosqich metodikaning markaziy qismi bo‘lib, unda talaba egallagan bilimlarni amaliy ko‘nikma va malakaga aylantiradi. Bu bosqichda interfaol metodlar — rolli va ishbilarmonlik o‘yinlari, keys-stadi, loyiha metodi, mikroo‘qitish hamda raqamli ta’lim platformalari va vositalaridan faol foydalaniladi. Talaba kvazikasbiy faoliyat jarayonida dars loyihalash, interfaol mashg‘ulot o‘tkazish va raqamli resurslardan foydalanish ko‘nikmalarini mashq qiladi. O‘. Tolipov va M. Usmonboyeva pedagogik texnologiyalarni amaliyotda qo‘llashning uslubiy asoslarini ko‘rsatganlar [6]. Bosqich natijasida kompetentlikning amaliy-faoliyatli komponenti rivojlanadi.

To‘rtinchi — refleksiv-baholash bosqichda talaba o‘z faoliyatini tahlil qiladi, erishilgan natijalarni baholaydi, kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda kelgusi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilaydi. Bu bosqichda o‘z-o‘zini baholash, refleksiv kundalik, portfolio va teskari aloqa usullari qo‘llaniladi. Raqamli kompetentlikni baholashda Yevropa Ittifoqining DigCompEdu tizimi tayanch yo‘nalishlarni belgilab beradi [7]. Bosqich natijasida talabada refleksiv qobiliyat va o‘z kasbiy o‘sishini mustaqil boshqarish ko‘nikmasi shakllanadi.

Metodikaning har bir bosqichi kasbiy-pedagogik kompetentlikning muayyan komponentlarini ustuvor rivojlantiradi. Motivatsion-maqsadli bosqich qadriyatli-motivatsion asosni, mazmuniy-kognitiv bosqich kognitiv komponentni, faoliyatli-amaliy bosqich metodik, kommunikativ va axborot-raqamli komponentlarni, refleksiv-baholash bosqichi esa refleksiv komponentni shakllantirishga yo‘naltirilgan. Shu tariqa to‘rt bosqich birgalikda kompetentlikning barcha tarkibiy qismlarini qamrab oladi va ularning muvozanatli rivojlanishini ta’minlaydi.

Metodikani amalga oshirishda ta’limni tashkil etishning turli shakllaridan foydalaniladi. Nazariy bilimlarni berishda ma’ruza va seminarlar, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari, mustaqil

izlanishni rivojlantirishda mustaqil ta’lim va loyiha ishlari, real kasbiy sharoitga yaqinlashtirishda esa pedagogik amaliyot qo‘llaniladi. Mazkur shakllar interfaol metodlar va raqamli vositalar bilan to‘ldirilgan holda metodikaning har bir bosqichida o‘ziga xos tarzda birlashtiriladi.

Metodikaning muhim xususiyati bosqichlarning izchilligi va uzviy bog‘liqligidir: har bir bosqich oldingisining natijasiga tayanadi va keyingisiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, bosqichlar qat’iy chegaralangan emas — ular o‘zaro bog‘langan va ayrim elementlari bir-birini to‘ldirgan holda amalga oshiriladi. Bunday izchillik kasbiy-pedagogik kompetentlikning barcha komponentlarini — kognitiv, metodik, kommunikativ, axborot-raqamli va refleksivni — yaxlit va muvozanatli rivojlantirishni ta’minlaydi.

Muhokama. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, taklif etilgan metodika kasbiy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirishni izchil va boshqariladigan jarayon sifatida tashkil etish imkonini beradi. Metodikaning asosiy ustunligi uning bosqichma-bosqichligi va yaxlitligida: u talabani kompetentlikka qiziqish uyg‘otishdan boshlab, bilim berish, amaliy mashq qildirish va refleksiv baholashgacha bo‘lgan izchil yo‘l bilan olib boradi. U.Sh. Begimqulovning ta’limni axborotlashtirishga oid tadqiqotlari metodikaning raqamli jihatlarini ilmiy jihatdan asoslaydi [5].

Taklif etilgan metodika professor-o‘qituvchilar uchun amaliy ahamiyatga ega: u kompetentlikni rivojlantirish jarayonini bosqichlarga ajratib, har bir bosqichda aniq maqsad, metod va baholash usullarini belgilash imkonini beradi. Bu esa o‘quv jarayonini izchil rejalashtirishni va kompetentlikning rivojlanishini bosqichma-bosqich kuzatib borishni osonlashtiradi. Shuningdek, metodikaning bosqichli tuzilishi uni turli fanlar va ta’lim yo‘nalishlariga moslashtirish imkonini beradi.

Metodikaning samaradorligi bir qator shart-sharoitlarga — professor-o‘qituvchilarning metodik va raqamli tayyorgarligiga, ta’lim muhitining tegishli imkoniyatlariga hamda talabalarning faol ishtirokiga bog‘liqdir. Shuni ham ta’kidlash kerakki, mazkur metodika nazariy jihatdan ishlab chiqilgan bo‘lib, uning amaliy samaradorligini aniqlash uchun tajriba-sinov ishlarini o‘tkazish zarur.

Shunga qaramay, taklif etilgan metodika va uning bosqichlari bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonini kompetensiyaviy va raqamli yondashuvlar asosida tashkil etishda aniq va amaliy yo‘nalish beradi.

Metodikani oliy pedagogik ta’lim jarayoniga joriy etish bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiladi. U kompetentlikni rivojlantirishni alohida fanlar doirasida emas, balki butun o‘quv jarayonini qamrab oluvchi yaxlit tizim sifatida tashkil etishni nazarda tutadi. Bunda nazariy ta’lim, amaliy mashg‘ulotlar, mustaqil ta’lim va pedagogik amaliyot yagona maqsad — kompetentlikni rivojlantirish yo‘lida birlashtiriladi. Bunday yondashuv ta’lim jarayonining izchilligini ta’minlaydi va bo‘lajak o‘qituvchini kasbiy faoliyatga har tomonlama tayyorlaydi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijasida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish metodikasi va uning bosqichlari ishlab chiqildi. Metodika metodologik yondashuvlar va didaktik tamoyillarga tayanib, interfaol metodlar hamda raqamli texnologiyalar uyg‘unligida kompetentlikni yaxlit rivojlantirishga qaratilgan.

Metodikani amalga oshirishning motivatsion-maqsadli, mazmuniy-kognitiv, faoliyatli-amaliy va refleksiv-baholash bosqichlari kompetentlikni izchil, bosqichma-bosqich va boshqariladigan tarzda shakllantirishni ta’minlaydi. Tadqiqotning istiqbolli yo‘nalishi — ishlab chiqilgan metodikani amaliyotga tatbiq etish, uning samaradorligini tajriba-sinovda tekshirish hamda kompetentlikni baholash mezonlarini takomillashtirishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2020.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2019.
3. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2008.
5. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2007.
6. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
7. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.